

Apunts de llengua

(publicat a *L'Heura digital* 38, 23 de març de 2012)

Quan el femení no ve del masculí. El gènere en el nom

Quan parlem de la formació del femení, sovint deixem entendre que les formes femenines provenen de les masculines. Per exemple, diem que «afegim *-a* al masculí si volem fer-ne el femení». Aquest sistema ens pot semblar pràctic, que facilitem la feina d'aprenentatge. Tanmateix, no podem obviar que això té unes connotacions: podem fer creure que la forma *per se* és la masculina i que la femenina és la que se'n deriva.

Tal com es diu en l'esborrany provisional de la *Gramàtica catalana* de l'IEC, «els noms [en català] tenen gènere inherent i són o bé masculins o bé femenins.»

- ✓ Tot i que la majoria de noms **masculins** no tenen cap marca que indiqui el gènere perquè són el radical pròpiament (*cap, camió, mas, rei*, etc.), en molts altres casos sí que hi ha una marca que ens el fa visible:
  - La marca que afegeix a l'arrel¹ un grup força nombrós és **-e** (*arbre, batlle, poltre*).
  - Altres hi afegeixen **-o** (*motllo, amo, suro*), **-eu** (*hebreu*) o **-a** (*papa, poeta*).
  - Una minoria fan el masculí afegint **vocal+s** (*tipus, termos, brindis, pàncrees*) o **-i** (*termini, alumini*).
- ✓ Pel que fa als noms **femenins**,
  - Un grup força important tampoc té cap marca (*col, dent, por*).
  - El més nombrós, però, té el sufix **-a** (*casa, taula, clínica, dona*).
  - Grups molt més reduïts de mots afegeixen **-o** al radical (*soprano, moto*) o una **-e** (*mare, sèrie, classe*) o **vocal+essa** (*Venus, diabetis, càries*), **-i** (*anàlisi, dosi*) o **-u** (*tribu*).

---

¹ L'arrel és l'element que resta d'un mot quan se'n separen els afixos i els morfemes de gènere, nombre, etc. i dona significat al conjunt de mots d'una mateixa família de paraules. Per ex. *arbr-* és l'arrel o radical; *arbre* és un derivat per mitjà d'un morfema de gènere (de masculí singular), i altres derivats per afixos serien *arbrada, arbram* (col·lectius), *arbret* (diminutiu), etc.

- ✓ Podem saber que aquestes terminacions o marques no formen part del radical perquè quan fem un derivat, no hi són.
- ✓ En els **mots que designen éssers sexuats**, la relació gènere i sexe és bastant freqüent en els noms que fan referència als humans (tot i que hi ha casos en què un sol mot serveix per als dos sexes com ara *bebè, infant, persona, víctima*) i rarament trobem aquesta relació en animals domèstics (tret de llop/lloba, gos/gossa, etc.). Pel que fa als animals, en la majoria de casos marquem el sexe afegint la paraula mascle o femella a l'únic nom que els designa (*un cocodril mascle, un tauró femella, una balena mascle, una formiga femella, una sargantana mascle, etc.*).
- ✓ Quan tenim gèneres oposats, podem dir que tenim aquestes **alternances** en les terminacions:
  - La més general és **-Ø** en el masculí/ **-a** en el femení (*client/clienta, llop/lloba, jueu/jueva*)
  - Una altra alternança és **-el/-a** (*alumne/alumna, psiquiatre/psiquiatra, fillastre/fillastra*).
  - De manera molt més restringida tenim les parelles **-o/-a** i **-u/-a** (*burro/burra, viudo/viuda, ateu/atea, europeu/europea*).

Altres casos: el del **sufix feminitzador** i el del **sufix masculinitzador**.

- ✓ Hi ha dues terminacions de marca només femenina: **-essa** i **-ina** (*gallina, reina, heroïna*), tot i que actualment són gairebé improductives. Amb el sufix **-essa** s'han creat femenins de noms referits a càrrecs i oficis (*alcaldessa, metgessa, jutgessa, sastressa*); però actualment fem servir **-a** (*notària, fustera, presidenta, catedràtica*). Val la pena ressaltar que l'origen d'aquells derivats feia referència a *la muller de l'alcalde, del metge, del jutge, del sastre, etc.*; no és fins que la dona s'incorpora a aquestes tasques que adopten també el significat de la feina o del càrrec i que el diccionari les recull com a primera entrada.
- ✓ Pel que fa al sufix masculinitzador, **-ot**, l'afegim a un radical femení per formar un masculí: *abella/abellot, bruixa/bruixot, fura/furot, nina/ninot, etc.*
- ✓ Adoptar la doble marca de gènere, en algun cas implica fer també altres canvis:
  - **-dor/-driu** (o **-or/-riu**) *emperador/emperadriu, actor/actriu*
  - **-leg/-loga**: *psicòleg/psicòloga, reumatòleg/reumatòloga*

- ✓ I deixant les terminacions a banda, hem de parlar dels casos en què s'adopten **radicals diferents**: és el cas de *mestressa/amo*, *gendre/jove (o nora)*, *tia/oncle*, *pare/mare*, *padrastre/madrastra*, *pubilla/hereu* i de moltes parelles d'animals (però d'animals i del seu món ja en parlarem en uns altres *Apunts de Llengua*).
- ✓ Finalment, en alguns substantius, la diferència de gènere només la marcarem per mitjà dels determinants (*el viatjant/la viatjant*). En aquest grup (en diem d'**invariables**.) hi incloem les terminacions següents: **-ta** (*atleta*), **-ista** (*excursionista*), **-cida** (*suïcida*), **-arca** (*monarca*), **-cola** (*terricola*), **-latra** (*egòlatra*) i **-nt** (*delinqüent*). Hi hauria altres noms invariables que no podríem, però, incloure en cap grup de terminacions: *asteca*, *espia*, *nòmada*, *persa*, *trapella*, *cònjuge*, *conserge*, *jove*, *noble*, *salvatge*, *àrab o miop*. D'altra banda, hem de dir que el grup de mots acabats en **-nt**, presenta moltes excepcions, com ara mots provinents d'adjectius postverbals que han adoptat la marca **-a** en el femení: *comedianta*, *ajudanta*, *clienta*, *aprenenta*, *comercianta*, *pretendentia*, *serventa*.

(Informació extreta i adaptada de l'esborrany provisional de la *Gramàtica de la llengua catalana*, IEC)

Bé, doncs, fins aquí la història d'uns femenins que no venien del masculí i ho havien de dir.